

ІСТОРИЯ ТА МЕТОДОЛОГИЯ ГЕОГРАФИИ

УДК 908. 91

Любомир ЦАРИК

**30-Й ВИПУСК ФАХОВОГО ЧАСОПISУ "НАУКОВІ ЗАПИСКИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА. СЕРІЯ: ГЕОГРАФІЯ": СТАНОВЛЕННЯ І
ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ**

Розкрито передумови розвитку географічних досліджень у Тернопільському науковому центрі, висвітлено особливості становлення і розвиток фахового наукового часопису "Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія географія", проаналізовано опубліковані праці 30-и номерів часопису.

Ключові слова: Тернопільський науковий центр, географічні дослідження, науковий часопис, тематики публікацій, науковий внесок регіональних центрів.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток регіональних географічних центрів в Україні, який активізувався на початку 90-х років минулого століття з визнанням її незалежності, був обумовлений необхідністю проведення комплексу географічних досліджень на регіональному і місцевому рівнях. Формування наукових регіональних центрів одним із провідних завдань передбачало створення осередків видання наукової інформації для її популяризації серед громадян, управлінців, наукової громадськості, вчителів, студентської і учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу. Географічний осередок Тернопілля у 2011 році представлений географічним факультетом, його чотири кафедрами і трьома науковими лабораторіями, географічним осередком кафедри розміщення продуктивних сил і управління трудових ресурсів Тернопільського економічного університету, його підрозділами у м. Чорткові, м. Бучачі, географами Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту, Бережанського агротехнічного інституту, Заліщицького аграрного коледжу, Чортківських педагогічного училища і медичного коледжу, Тернопільського кооперативного торговельно-економічного коледжу, Тербовлянського вищого училища культури, Тернопільського технічного і медичного коледжів, лабораторією природничо-математичних дисциплін обласного інституту підвищення кваліфікації вчителів, вчителями географії 869 загальноосвітніх шкіл, десятків професійно-технічних училищ тощо. Завдання поставлені перед географічною освітою і наукою у незалежній Україні вимагають поглибленого дослідження і вивчення географічних особливостей кожного регіону, області, адміністративного району.

Маючи такий багатий різносторонній географічний контингент осередок Тернопільського наукового центру проводить ґрунтовні наукові дослідження з фізичної географії і ландшафтознавства, конструктивної географії і раціонального використання природних ресурсів, економічної і соціальної географії, рекреаційної географії і туризму.

Базові дослідження з фізичної географії і ландшафтознавства здійснюються під егідою кафедри фізичної географії ТНПУ та науковим керівництвом професорів М.Я. Сивого, Й.М.Свинка, Д.І. Ковалишин. Науковцями кафедри ведуться вивчення проявів несприятливих природних процесів і явищ, еволюції ґрунтоутворчих процесів і змін ґрунтово-земельного покриву, антропогенних трансформацій ландшафтоутворчих процесів і компонентів природних систем, оцінки мінерально-ресурсного і земле-ресурсного потенціалів тощо. За результатами досліджень науковцями кафедри підготовлено низку підручники з геології, навчальних посібники з метеорології, фізичної географії материків і океанів, для студентів вищих навчальних закладів, а також ряд монографій з оцінки й аналізу мінеральних ресурсів Тернопільської області, Поділля, дослідження травертинових відкладів Західного Поділля, природних умов і ресурсів Тернопілля, комплексного географічного дослідження Західно-Подільського горбогір'я, цікаві науково-популярні видання. На кафедрі підготовлено і захищено кандидатські дисертації Н.Б. Таранової, О.В. Волік, П.М. Дем'янчука (наук. кер. Й.М. Свинка), С.І. Гулика (наук. кер. Д.І. Ковалишин).

Конструктивно-географічний напрям дослідження еколого-географічних систем є пріоритетним на кафедрі геоєкології. Науковцями кафедри в рамках науково-дослідної лаборато-

рії моделювання еколого-географічних систем підготовлено кілька наукових монографій з проблем формування регіональних природоохоронних систем, оцінки й аналізу природних рекреаційних ресурсів, комплексного вивчення заповідних територій, оцінки природно-ресурсного потенціалу, природних умов і ресурсів Тернопільщини тощо. З проблем конструктивної географії і раціонального використання природних ресурсів захищено 2 докторські (М.Я. Сивий, Л.П. Царик) та 6 кандидатських дисертацій І.Ю. Чеболди, Л.В. Янковської, З.В. Герасимів, І.П. Касіяника (наук. кер. проф. Л.П. Царик), М.В. Питуляка, П.Л. Царика (наук. кер. проф. О.В. Заставецька). Науковцями кафедри проведено 3 міжнародні наукові конференції з проблем становлення і розвитку еколого-географічних досліджень, підготовлено шкільні підручники з "Екології" для 10 і 11 класів ЗОШ.

Економіко- і соціально-географічні дослідження у Тернопільському науковому центрі проводяться під патронатом кафедр економічної і соціальної географії та географії України і туризму. Під науковим керівництвом проф. І.М. Пушкарка підготовлено і захищено кандидатські дисертації О.П. Садовником, Т.Ю. Лужанською, Л.О. Заєць, А.Б. Кошілем, Н.І. Флінтою, Б.В. Заблоцьким, Т.Б. Заставецьким і Л.Б. Заставецькою. Колективом кафедри економічної і соціальної географії проведено ряд наукових конференцій з проблем розвитку регіональних суспільно-географічних досліджень, опубліковані шкільні підручники з фізичної географії України, навчальні посібники з географії України, картографії і топографії, методики викладання географії в школі і монографія з проблем соціально-економічного розвитку міських поселень агропромислового району.

На кафедрі географії України і туризму ведуться різноаспектні наукові дослідження із суспільної та історичної географії. Започатковані і регулярно проводяться міжнародні наукові форуми з історичної географії і туризму. Науковцями кафедри підготовлено ряд монографій з проблем комплексного соціально-економічного розвитку обласного регіону, формування регіональної екомережі Тернопільської області, соціальної спрямованості промислового розвитку регіону, а також навчальний підручник для студентів вузів з суспільної географії та шкільні підручники з географії України. Під науковим керівництвом проф. О.В. Заставецької захищені кандидатські

дисертації І.Є. Журби, А.В. Кузишина, І.М. Барни, С.В. Шепетюк, О.В. Яроменко, О.І. Рунців, Я.Ю. Штокала, Л.В. Альтгайм, Н.Є. Копер. Під науковим керівництвом доц. Б.І. Заставецького успішно захищені кандидатські дисертації Д.В. Ткача, Н.П. Стецько.

Вагомі наукові доробки географічного осередку Тернопільського економічного університету відзначені публікацією ряду монографій з проблем розвитку малих міських поселень, оцінки працересурсного потенціалу, навчальних посібників з розміщення продуктивних сил, економіки природокористування, а також захищені кандидатські дисертації під науковим керівництвом проф. Є.П. Качана здобувачами Г.П. Бабяк, З.М. Пушкар.

У середині 90-х років минулого століття ВАК України та Міністерством освіти і науки України прийняте рішення про апробацію результатів кандидатських і докторських дисертацій на шпальтах наукових видань, що потребувало розширення існуючої мережі фахових наукових часописів. Технічна рада Тернопільського педагогічного університету на засіданні у 1997 році прийняла рішення про відродження наукового фахового видання вузу з його колишньою назвою "Наукові записки" з 8 серій, серед яких Серія: географія.

Постановою президії ВАК України від 11.09.1997 р. № 2/7 "Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: географія" затверджені як збірка наукових праць, в якій можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень [1]. У 1998 році був опублікований перший номер наукового часопису. До складу редакційної колегії наукового видання увійшли [2]:

С.І. Іщук – доктор географічних наук, професор,

Я.І. Жупанський – доктор географічних наук, професор,

О.В. Заставецька – кандидат географічних наук, доцент,

І.П. Ковальчук – доктор географічних наук, професор,

Й.М. Свинко – кандидат геолого-мінералогічних наук, професор,

Л.П. Царик – кандидат географічних наук, доцент (головний редактор).

Науковцям було запропоновано наступні рубрики: історична географія та історія географії; фізична географія; економічна та соціальна географія; конструктивна географія та геоecologia; раціональне природокористування та охорона природи. Щороку з друку

виходили дві збірки травневого та листопадового випусків.

У 1999 році було прийнято рішення про запрошення до співпраці у редакційній колегії часопису двох знаних в Україні науковців – доктора географічних наук, професора С.П. Позняка та доктора економічних наук, професора Б.М. Данилишина. З відкриттям у багатьох вузах спеціальності "Туризм", з'явилась необхідність появи у часописі нової рубрики з рекреаційної географії і туризму (2004). З 2006 року членами редакційної колегії збірки стали доктор географічних наук, професор М.Я. Сивий, кандидат географічних наук, доцент П.Л. Царик (технічний редактор), а з 2009 року у склад редакційної колегії увійшов доктор економічних наук, професор В.Я. Брич. У 2010 році до складу редакційної комісії запрошено проф. Г.І. Рудька, а з 2011 року у склад редакційної комісії часопису включено проф. В.М. Петліна.

Географія авторів публікацій наукового часопису зведена у декілька таблиць сухої статистики. Однак вона є свідченням того, що фахове видання є необхідним і користується попитом наукової громадськості України. За

чотирнадцятилітній період функціонування часопису випущено 30 його номерів, з яких чотири номери є спецвипусками міжнародних наукових конференцій [2]. Всього у виданні опубліковано 1233 статті науковцями усіх регіонів України. Авторами 67% статей є доктори наук, професори, кандидати наук, доценти, старші наукові співробітники, провідні спеціалісти наукових, науково-дослідних установ, навчальних закладів. Близько 33% публікації припадає на аспірантів, здобувачів, викладачів навчальних закладів, вчителів, магістрантів, студентів. Середньостатистичний випуск, без урахування чотирьох спеціальних видань конференцій, містив 33 наукові публікації. Особливо виділяються за кількістю публікацій наукові збірки 2002, 2004, 2005, 2010 років, що пов'язано з проведенням на географічному факультеті ТНПУ міжнародних наукових форумів. Найчисельнішими у науковому часописі є публікації на суспільно-географічну (29,9%), конструктивно-географічну (15,4%), природничо-географічну (14,1%) та природоохоронну (14,35%) тематики (табл.1).

Таблиця 1

Розподіл кількості публікацій за рубриками у „Наукових записках ТНПУ”

Рубрики	Роки	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Всього	Частка,%
Історія географії та історична географія		6	6	6	5	16	6	18	12	8	8	9	4	8	8	120	9,74
Фізична географія		13	11	8	12	18	12	31	12	6	12	9	10	12	8	174	14,11
Економічна та соціальна географія		36	27	29	20	29	24	40	51	16	21	20	16	21	19	369	29,99
Конструктивна географія та геоecологія		7	9	6	11	7	10	38	23	16	12	11	15	16	9	190	15,40
Рациональне природокористування та охорона природи		9	7	7	7	9	11	41	9	12	9	15	13	15	13	177	14,35
Рекреаційна географія і туризм		-	-	-	-	-	-	12	6	10	7	11	16	26	17	105	8,35
Рубрики спецвипусків		-	-	-	-	18	-	20	21	-	-	-	-	39	-	98	7,66
Загальна кількість публікацій за роками		71	60	56	55	97	63	200	134	68	69	75	74	137	74	1233	100

У матеріалах збірника представлені публікації таких провідних вчених як Л.Г. Руденка, О.І. Шаблія, П.Г. Шищенко, Я.Б. Олійника, С.М. Стойка, Я.І. Жупанського, М.Д. Пістуна, С.П. Позняка, О.М. Адаменка, С.І. Іщука, В.П. Палієнко, В.І. Нагірної, В.П. Руденка, Г.І. Денисика, І.П. Ковальчука, В.М. Петліна, відомих українських науковців Я.О. Мольчака, В.А. Барановського, Л.І. Зеленської, К.А. Немеця, Л.М. Немець, Х.В. Бурштинської, О.П. Ковальова, В.В. Корженевського, М.Ю. Костриці, А.Й. Швиденка, Й.М. Свинка, М.О. Клименка, В.В. Грубінка,

В.М. Гуцуляка, А.В. Мельника, О.В. Заставецької, Ю.С. Ющенко, В.О. Джамана, Б.В. Кіндюка, А.І. Кривульченка, В.П. Круля, К.Й. Кілінської, Л.П. Царика, М.Я. Сивого, В.О. Фесюка, Б.Я. Голяда, С.А. Лісовського, Я.О. Адаменка, С.І. Кукурудзи, Л.А. Волкової, І.М. Волошина, І.І. Назаренка, Д.І. Ковалишин, П.О. Сухого, Р.М. Лозинського, І.Г. Смірнова, С.В. Шмалей, В.Я. Потапенка, І.М. Пушкара, Б.І. Заставецького, В.С. Грицевича, М.П. Мальської, М.М. Книш, Я.О. Мариняка, М.І. Кульбиди, Н.В. Муніч, а також зарубіжних вчених С. Яніка, Й. Партики, А. Дудіч-Фальновської

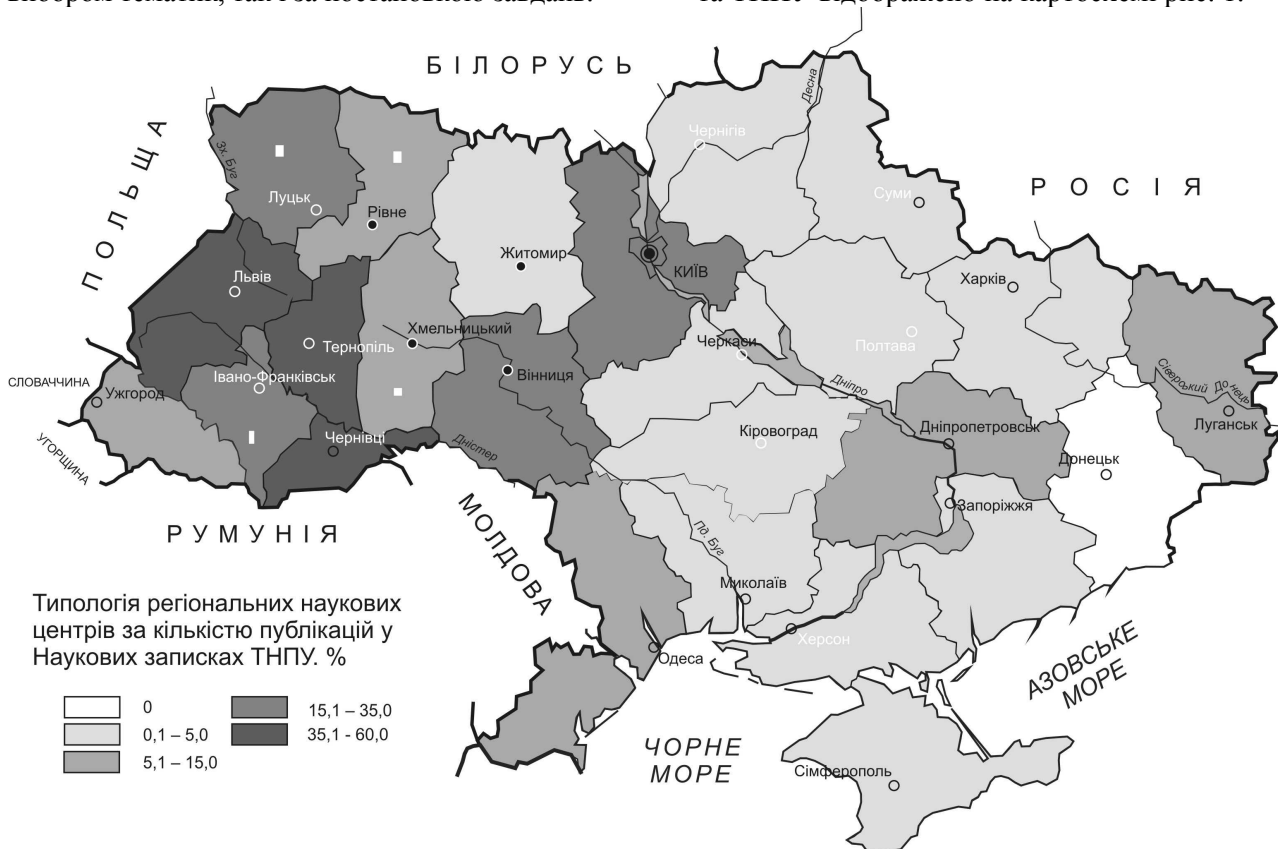
та багатьох інших. Необхідно відмітити серію публікацій Й.М. Свинка, присвячену невідомим широкому колу видатним вченим-географам, геологам, педагогам – Івану Теслі, Юліану Медвецькому, Миколі Мельнику, Юрію Полянському. Фундаментальні праці з екологічної географії – нового напрямку конструктивно-географічних досліджень – опубліковані професорами П.Г. Шищенком, В.А. Барановським, Я.Б. Олійником є класичним взірцем наукових публікацій. У публікаціях В.М. Петліна основна увага зосереджена на новачійних методологічних підходах у ландшафтознавчих дослідженнях. Праці Л.П. Царика, П.Л. Царика з проблем розвитку у Подільському регіоні альтернативних видів заповідного і рекреаційного природокористування пронизані методологією сталого зростання. Серія статей М.Я. Сивого з оцінки і використання мінерально-сировинних ресурсів спрямована на їх ефективне використання. У матеріалах збірок представлена низка оригінальних праць як за вибором тематик, так і за постановкою завдань.

Особливим доробком наукового видання є публікації молодих вчених за матеріалами дисертаційних досліджень, які пройшли апробації на наукових конференціях різних рівнів і представлені за рекомендаціями наукових керівників у редакційну колегію часопису.

У фаховому виданні опубліковані матеріали чотирьох міжнародних наукових конференцій: з розвитку географічної освіти і науки на зламі тисячоліть (2002), становлення і розвитку екологічної географії (2004), регіональних суспільно-географічних досліджень (2005), сталого природокористування (2010), які були успішно проведені на географічному факультеті ТНПУ.

За показником абсолютної кількості наукових публікацій у Наукових записках ТНПУ. Серія: географія проведена типологія географічних центрів України, що дозволило виділити такі типологічні групи.

Вклад науковців географічних наукових центрів у розбудову Наукових записок ТДПУ та ТНПУ відображено на картосхемі рис. 1.

Рис. 1. Типологія регіональних наукових центрів за кількістю публікацій у часописі.

До групи наукових центрів з найвищою питомою вагою публікацій у Наукових записках віднесені: Тернопільський, Львівський та Чернівецький (35-60)%.

Другу типологічну групу складають:

Київський, Волинський, Вінницький та Івано-Франківський наукові центри (15-35% публікацій).

У третю типологічну групу увійшли Рівненський, Закарпатський, Дніпропетровський,

Одеський, Кам'янець-Подільський та Луганський наукові географічні центри (5-15% наукових праць).

До четвертої типологічної групи із вагою публікацій (1-5%) входять Харківський, Ніжинський, Сумський, Кіровоградський, Мелітопольський, Кримський, Херсонський, Миколаївський, Черкаський, Житомирський та Полтавський наукові центри.

Наведені результати є свідченням того, що попри основний вклад регіональних наукових центрів Волині, Поділля, Прикарпаття і Буковини у формування матеріалів збірок наукового часопису, він визнаний географічною громадськістю України.

Офіційна розсилка журналу, а також його розповсюдження серед бібліотек вищих навчальних закладів, авторів публікацій сприяє популяризації матеріалів видання серед науковців, магістрантів і студентів вищих навчальних закладів, працівників науково-дослідних, природоохоронних установ, вчителів географії, екології.

Перспектива розвитку наукового видання

вбачаємо у поєднанні традиційних видань з матеріалами спеціальних випусків, присвячених проведенню у регіоні міжнародних та всеукраїнських наукових форумів. Редакційна колегія вважає за доцільне розширити публікації наукових рецензій на важливі регіональні видання, з метою їх популяризації у географічному інформаційному просторі України.

Висновки. Наприкінці 90-х – початку 2000-х років відбулось становлення Тернопільського наукового географічного центру. "Наукові записки ТНПУ. Серія: географія" як фахове наукове видання відіграло важливу роль у популяризації новітніх географічних доробок, географічних знань серед наукових осередків і студентської молоді. Часопис визнаний широкими колами географічної спільноти, про що свідчать географія авторів матеріалів, опублікованих у 30-и номерів часопису впродовж 14 років. У становленні видання особлива роль належить представникам регіональних географічних центрів освіти і науки, усім без винятку його авторам.

Література:

1. Бюлетень ВАК України. – К., 1997, № 1. – 92 с.
2. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль, 1998. – №1. – 88 с.
3. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003. – №№1,2,3.
4. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011. – №№ 1, 2, 3.

Резюме:

Царик Л. 30-Й ВЫПУСК СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОГО ИЗДАНИЯ "НАУЧНЫЕ ЗАПИСКИ ТЕРНОПОЛЬСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ВЛАДИМИРА ГНАТЮКА. СЕРИЯ: ГЕОГРАФИЯ": СТАНОВЛЕНИЕ И ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ

Раскрыто предпосылки развития географических исследований у Тернопольском научном центре, освещены особенности становления и развития специализированного научного журнала „Научные записки Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка. Серия география”, проанализировано опубликованные труды 30-и номеров периодического издания.

Ключевые слова: Тернопольский научный центр, географические исследования, периодическое издание, тематика исследований, научный вклад региональных центров.

Summary:

Tsaryk L. THE 30th EDITION OF SPECIALIZED PUBLICATIONS "SCIENTIFIC PAPERS PEDAGOGICAL TERNOPIL NATIONAL UNIVERSITY NAMED AFTER VOLODYMYR HNATIUK. SERIES: GEOGRAPHY": FORMATION AND IMPLICATIONS FOR ROZVITYIA GEOGRAPHIC EDUCATION AND SCIENCE

Disclosed preconditions for the development of geographical studies in the Ternopil Research Center, highlighted features of formation and development of a specialized scientific journal "Scientific Notes of the Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. A series of geography, "analyzed the published works and 30 numbers of the periodical.

Keywords: Ternopil Research Center, Geographical research, periodical, the subject of research, the scientific contributions of the regional centers.